

državniške modrosti in izkušenj, da ne bi bil šel s takšno nalogo v zelo razdraženi Salzburg. S tem je izpodnesena podlaga za Sakačevo mnenje, da je freisingški škof prijel Metoda v Salzburgu ali v okolici, da so Metoda sodili v Freisingu i. dr. Omenil sem samo tiste Sakačeve trditve, s katerimi se ne morem strinjati. Rad pa priznam, da mnoge njegove stvarne in bistre pripombe dajejo upoštevanja vreden prispevek k razjasnitvi težkih vprašanj.

DE CARCERIBUS S. METHODII

R é s u m é

Doctor A. W. Ziegler in *Jahrbücher f. Gesch. Osteuropas* (1953, 369 ss) perite de itineribus s. Methodii in exilium disserit, ratione habita meae dissertationis de carceribus s. Methodii. Exacte distinguit, quae certa, quae vero incerta sint. Certo constat: 1. Methodium non in Pannonia, sed in Moravia (vel in Bavaria) vi apprehensum esse, violenter ad synodum episcoporum Bavariae tractum atque a synodo damnatum esse, praesente rege Ludovico Germanico; 2. Methodium in terram longius distantem (in Sueviam sensu proprio) relegatum esse. Synodum Ratisbonae locum habuisse probabile quidem est, at non certo cvinci potest.

Ex instructione papae, data episcopo Paulo, legato apostolico, Ziegler colligit culpam carcerum et afflictionum Methodio illatarum omnibus episcopis bavaricis attribuendam esse. Attamen ex epistolis papae eodem tempore ad episcopos Adalvinum Salisburgensem, Hermanricum Passaviensem atque Annonem Frisingensem scriptis, dilucide patet, Adalvinum solum depositionis s. Methodii inculari, Hermanricum et Annonem autem vehementissime condemnari carcerum et afflictionum Methodio illatarum. Ex epistola papae ad Annonem et ex contextu historico colligi potest, Methodium post synodum Frisingam deportatum atque inde in Sueviam relegatum esse.

A. LINHART KOT OKROŽNI ŠOLSKI NADZORNIK

Vlado Schmidt

O tem, kako se je Linhart obnesel kot okrožni šolski nadzornik, je doslej le Apih na kratko poročal, da ga je gubernij 17. januarja 1789 pohvalil, ker se je sv tem poslu izredno odlikoval.¹ Ni pa znano, s čim je Linhart to pohvalo zaslužil. S pomočjo ljubljanskih arhivskih virov je mogoče to nekoliko pojasniti.²

Z ukinitvijo deželnih glavarstev leta 1785 in z ustanovitvijo skupnega gubernija v Gradcu za Štajersko, Kranjsko in Koroško se je spremenila tudi struktura šolskega nadzorstva. Ker so bile s terezijansko šolsko zakonodajo ustanovljene deželne šolske komisije organi deželnih glavarstev, so z njimi vred ugasnile in vrhovno nadzorstvo šolstva vseh treh dežel je prevzel kot notranjeavstrijski višji šolski nadzornik opat Ferd. Kigler pri graškem

¹ Ustanovitev narodne šole na Slovenskem, LSM 1895, 206.

² Zaključeno sliko bo dobil, komur bodo na razpolago graški in dunajski arhivi, kjer morajo biti Linhartova vizitacijska poročila ter razna vprašanja in predlogi, ki jih je pošiljal guberniju.

guberniju. Pri vsakem okrožnem uradu pa naj bi bil — po odloku dvorne pisarne iz leta 1783 — nameščen okrožni šolski komisar.³ V odloku je bilo še navedeno, da bo imel položaj in plačo okrožnega komisarja⁴ ter bo moral paziti, da bo izvršeno vse, kar je glede šol določeno, šole obiskovati, v vsaki šoli spraševati ter najboljšim učencem predlagati štipendije za nadaljnje šolanje. Linhart je torej mogel okvirno vedeti, kakšne naloge bo moral opravljati v novi službi, ko je zanjo zaprosil.

Iz njegovih pisem Kuraltu⁵ je mogoče sklepati, da je imel za to odločitev vsaj tri nagibe: nadzorniška služba je bila donosnejša, kar je v omenjenih pismih ponovno z zadovoljstvom omenjal; novo službeno mesto mu je nudilo več priložnosti, se izkazati, in končno se je tega dela tudi veselil kot slovenski prosvetljenec.⁶ Predpisani konkurzni izpit je med 30 prosilci za to službo (torej so bili za vsako nadzorniško mesto v desetih notranjeavstrijskih okrožjih povprečno po trije kandidati) pred gubernijskim nadzornikom Kiglerjem leta 1785 dobro opravil.⁵ To je bil pismeni in ustni izpit iz pedagogike, kjer so morali kandidati izkazati teoretično in praktično poznavanje elementarnega šolstva. Dokazati so morali, da so sposobni, to šolstvo voditi upravno in pedagoško, da znajo nadzirati vzgojno in izobraževalno delo na trivialkah in glavnih šolah glede na vsebino pouka, učne metode in disciplino ter sami pokazati, kako je treba pravilno poučevati otroke v šolah in učiteljske kandidate na pedagoških tečajih. Obvladati so tudi morali deželni jezik.⁷ Zahtevano pedagoško znanje so nadzorniki po vsej verjetnosti črpali

³ Dvorna pisarna dež. glavarstvu v Ljubljani, 16. okt. 1783; DAS, Kamera in reprezentanca, T—4—7.

⁴ Plača je bila z dvornim dekretom 6. sept. 1785 določena na 600 gld in 150 gld letno za potne stroške. Sammlung der landesfürstl. Gesetze und Verordnungen in publico — ecclesiasticis, Wien 1788, V, 2—11.

⁵ A. Gspan, A. T. Linhart, Zbrano delo, Ljubljana 1950, 433, 434, 436. Razen Linharta sta se za nadzorniško mesto v ljubljanskem okrožju potegovala še Blaž Kumerdej, ravnatelj normalke v Ljubljani in Joh. Nep. Freyheer v. Grim-schitz, praktikant okrožnega urada v Ljubljani. (Graz, Steiermärk. Landesarchiv, Gub. Fasc. 30, 17. nov. 1786, št. 31215. Za podatek se zahvaljujem prof. A. Gspanu.)

⁶ Kuraltu je pisal 8. dec. 1786, mesec dni po imenovanju za okrožnega šolskega komisarja: »Da bi bili še Vi tukaj in bi se skupaj posvečali vzgoji našega ljudstva! Kakšna krasna misel!« A. Gspan, o. d., 436.

⁷ Te določbe so bile sicer izdane eno leto po omenjenih izpitih (Kropatschek, Österreichs Staatsverfassung, Wien 1795, 266—268), gotovo pa so se morali v tem smislu pripraviti na izpit že prvi kandidati za nadzorniška mesta, saj bi brez tega znanja ne mogli uspešno opravljati te službe in bi izpit s kakimi drugačnimi zahtevami ne imel smisla. Vprašanja, ki so bila navedena v konkurzu za izpite okrožnih šolskih komisarjev 2. okt. 1785, pa so zahtevala ožje, predvsem didaktično znanje, in sicer:

»1. Kako učinkujejo skupno branje, črkovalna metoda in tabelariziranje na tabli na otrokovo duševnost?

2. V koliki meri more to — glede na vsako izmed navedenih treh zahtev — pouk pospeševati in v koliko ovirati?

3. Kako naj torej presojamo uporabo teh sredstev pri pouku otrok in

4. Kako naj njihovo uporabo uredimo in izvedemo na pravo mero, da bo to ravnanje smotno?

Opomba: Na ta štiri vprašanja je treba odgovoriti za vsakega izmed navedenih treh metodičnih prijemov posebej.

5. Kako to, da otroci tako lahko razumejo tisoč stvari, o katerih se z njimi razgovarjajo doma starši, bratje in sestre ter drugi otroci?

iz spisov pedagogov, ki so jih takrat morali poznati ravnatelji normaln in predavatelji na pedagoških tečajih, saj je nadzornik moral dopolnjevati učiteljevo pedagoško znanje v smislu smernic, ki jih je ta dobil na pedagoškem tečaju. To so bili solidni drugorazredni pedagogi z nekaterimi prosvetlenskimi tendencami, kakor Campe, Salzmänn, Villaume, Barth, Riemann, Rochow. K Linhartovi široki kulturni razgledanosti lahko potemtakem prištejemo še poznavanje tedanje pedagogike.

Od opravljenih izpitov do imenovanja pa je preteklo več kot leto dni. Šele 24. nov. 1786 je ljubljanski okrožni glavar Cannal razglasil vsem dominijem in župnijam v okrožju, da je z dvornim dekretom 7. nov. cesar odobril vsakemu izmed desetih notranjeavstrijskih okrožij posebnega šolskega komisarja in da je bil za šolskega komisarja v ljubljanskem okrožju določen tukajšnji protokolist A. Linhart »zaradi svoje odlične izvedenosti in drugih dobrih lastnosti«. ⁸

Kakor so že nakazovale zahteve pri nadzorniškem izpitu, so bile naloge okrožnega nadzornika zelo mnogovrstne in težavne. Po navodilih posebne instrukcije, ki so jo dopolnjevale še mnoge poznejše določbe, ⁹ je moral skrbeti za ustanavljanje šol v krajih, kjer je praviloma bilo v oddaljenosti do pol ure hoda vsaj sto otrok med 6 do 12 letom. V zvezi s tem je bila njegova naloga, izvrtati sredstva za šolo (za prostore, opremo, učne pripomočke) in prispevke za učitelja, če le mogoče iz lokalnih virov, ter nadzirati plačevanje šolnine. Ugotavljati je nadalje moral, ali imajo učitelji predpisano pedagoško znanje in se o tem prepričati s preverjanjem znanja učencev. Če je opazil, da učitelj napačno poučuje, ga je moral poučiti in mu pokazati, kako naj napake popravi. Deželni jezik je moral nadzornik poznati, da je mogel paziti, ali so učitelji razen deželnega jezika večji tudi nemščine do tolike mere, da morejo nuditi mladini elementarni pouk v obeh jezikih. ¹⁰ Instrukcija je od nadzornikov še zahtevala, naj urejajo personalne zadeve učiteljstva, skrbijo zlasti za sposoben učiteljski naraščaj, nadalje za šolske knjige, naj enkrat letno obišečejo (»vizitirajo«) šole v svojem okrožju ter o stanju šolstva

6. Zakaj pa potem isti otroci pogostoma tako težko razumejo, kar se z njimi pogovarjata učitelj in katehet ob uporabi čitank?

7. Kakšna pravila lahko torej izvajamo za smotrno katehiziranje tako glede na oblikovanje pojmov kot glede jezika?

8. Kako soglašava v Metodni knjigi predpisani način katehiziranja s temi pravili in v koliko se od njih razlikuje?

(Graz, Steiermärk. Landesarchiv, Gub. Fasc. 30, 4. marca 1786, št. 4852. Za podatek se zahvaljujem prof. A. Gspanu.) — Vprašanja zahtevajo kritičen odnos do Felbigerjevega, v njegovi Metodni knjigi razloženega načina pouka, ki je bil v terezijanski dobi uradno predpisan.

⁸ Mestni arhiv ljubljanski (MAL), fasc. 73, nova reg., fasc. 29. Okrožni glavar je tu skrajšal utemeljitev za Linhartovo imenovanje. V njegovem dekretu je navedeno, da dobi to mesto »zaradi svoje znane izvedenosti, izredne uporabnosti in ostalih odličnih lastnosti, zlasti pa zaradi preizkušene temeljitega znanja o šolstvu, ki ga je pokazal pri konkurznih nalogah«. (Graz, Steiermärk. Landesarchiv, Gub. Fasc. 30, 17. nov. 1786, št. 31215. Za podatek se zahvaljujem prof. A. Gspanu.)

⁹ Kropatschek, o. d. 268—312.

¹⁰ Kropatschek, o. d. 288 Podobno Apih, o. d., 225.

poročajo nadrejeni oblasti. Razen šolskih pa so morali nadzorniki opravljeni spočetka še druge naloge na okrožnem uradu, kolikor jim je čas dopuščal.

Linhart je svoje delo osredotočil predvsem na dve nalogi, ki sta takrat bila za napredek šolstva najvažnejši, na ustanavljanje šol in na skrb za učiteljstvo.

Ko je nastopil nadzorniško službo, je bilo v ljubljanskem okrožju razen ljubljanske normalke in obeh dekliških šol uršulink v Ljubljani in v Škofji Loki še devet šol.¹¹ Upravičeno so se pritožili na Dunaju ob poročilu, ki ga je poslal graški gubernij konec 1786. leta, da je stanje šol na Kranjskem slabo, da se ljubljanski okrožni urad doslej za šolstvo ni resno pobrigal in naj ga gubernij posvari, sicer tudi namestitev okrožnih šolskih komisarjev ne bo imela pričakovanega učinka.¹² To svarilo seveda ni veljalo Linhartu, saj je službo šele nastopil. Da so se razmere s tem izboljšale, je prepričljivo dokazal s svojim poročilom guberniju 'spomladi 1790. leta, ko je poimensko navedel v svojem okrožju 36 šol (brez normalke in obeh uršulinskih šol).¹³ Od 7. novembra 1786 do 22. marca 1790 je potemtakem Linhart ustanovil 27 šol,¹⁴ trikrat več, kot jih je dotlej bilo v tem okrožju. To bomo znali ceniti, če upoštevamo, da je bilo treba vsako šolo priboriti nasproti prizadevanju in pasivnemu odporu lokalnih oblasti, zlasti cerkvene, ki so se praviloma šole branile, ker so morale po določbah terezijanske in jožefinske šolske zakonodaje skrbeti za vzdrževanje šole in učitelja.¹⁵ Zato so se prizadevni okrožni šolski nadzorniki pri teh oblasteh dobri osovražili.

Linhart pa je hotel šole tudi izboljšati. Dobro je vedel, da je šola navsezadnje taka, kakršen je učitelj, in se je zato predvsem zanj brigal. Ker je bil zlasti podeželski učitelj velik revež, je moral v prvi vrsti poskrbeti za njegove dohodke. Če je bil brez zemlje in če ni užival nikake ustanove, so bili njegovi dohodki največkrat sestavljeni samo iz cerkovniških prejemkov in iz šolnine. Če je bila vsota vseh njegovih dohodkov, ki so mu ostali za preživljanje, iz lokalnih virov pod 130 gld letno, mu je država obljubila, da mu bo iz deželnega šolskega fonda dodajala razliko do tega zneska, vendar so to bile samo obljube. Linhart je skušal doseči, da bi učitelji trivialk redno prejeli šolnino, da bi njihovi cerkovniški prejemki bili čim višji in da bi obljubljeno razliko do 130 gld letne plače tudi zares dobili.

Čeprav je bila šolnina zelo nizka (10 kr mesečno), je starši kljub temu niso marali plačevati. Ker so bili revni starši na deželi in na Kranjskem tudi v trgih in mestih (zaradi revščine mestnega prebivalstva, kakor je to Linhart

¹¹ Linhartovo poročilo guberniju 22. sept. 1787, DAS, gubernijski arh., fasc. 76.

¹² DAS, gub. arh. fasc. 73, 11. marca 1787.

¹³ Škofijski arhiv v Ljubljani (ŠAL), fasc. I, II, 7, 22. marca 1790. Te šole so bile v krajih: Trnovo pri Ljubljani, Sv. Peter, Ig, Št. Vid, Sora, Škofja Loka, Poljane, Trata, Žiri, Selce, Radovljica, Kropa, Begunje, Kamna gorica, Mošnje, Ljubno, Podbrezje, Bled, Zgornje Gorje, Srednja vas, Kranjska gora, Tržič, Kranj, Naklo, Predoslje, Preddvor, Senčur, Cerklje, Smlednik, Vodice, Komenda, Mengeš, Dob, Krašnja, Moravče, Vače.

¹⁴ Za leti 1791 in 1792 nimam zanesljivih podatkov.

¹⁵ Gl. o tem V. Schmidt, Odnos cerkve do osnovne šole na Slovenskem ob prehodu fevdalizma v kapitalizem, Sodobna pedagogika 1953, št. 5—8.

utemeljeval) šolnine oproščeni, so se skoraj vsi izdajali za revne in je tako učitelj ostajal brez nje; izterjavati pa si je ni upal, da bi se premožnejšim staršem ne zameril. Da bi učiteljem pomagal, je Linhart, ko je obiskoval šole, prepričeval starše, da bo šolanje njihovim otrokom koristilo, navajal je komisarje nabornih okrajev (ki naj bi okrožnim šolskim nadzornikom pomagali pri vodstvu šolstva, pa niso kaj prida koristili), naj z vnemo zbirajo šolnino, spodbujal je duhovščino, naj agitira za plačevanje šolnine, predlagal je guberniju, naj bi bogati starši, ki so svoje otroke šolali doma, plačevali dvojno šolnino, opozarjal je gubernij, da noben zakon izrecno ne predpisuje prisilnih ukrepov proti staršem, ki se trdovratno branijo, jo plačati.¹⁶ Kljub temu prizadevanju pa je šolnina slej ko prej, ostala nezanesljiv vir učiteljevih dohodkov.

Tudi s cerkovniškimi dohodki si učitelj ni kdo ve kaj opomogel. Koliko so zalegli, je Linhart neprikrito povedal: »Znano je, da so cerkovniški dohodki na Kranjskem, ki naj bi sestavljali fond za trivialne šole, pri večini župnij tako pičli, da ne more ob njih živeti niti kak kmečki hlapec, kar so večinoma cerkovniki v tej deželi, ne da bi se še ukvarjal s kako obrtjo, ali sam kaj pridelal na svojem zemljišču.«¹⁷ »Da bi splošno razširjenje šolstva ne ostala pobožna želja,« je spričo bednega životarjenja učiteljstva Linhart predlagal guberniju, naj bi učitelj na vsakem sedežu župnije ne dobival samo dohodkov farnega cerkovnika, marveč tudi dohodke cerkovnikov pri filialkah. Nekatere filialke — je utemeljeval svoj predlog — so tako že z novo organizacijo župnij bile ukinjene in tu cerkovnik ni več potreben; pogrešajo pa ga lahko tudi preostale filialke, ker je zvonjenje proti nevihti odpravljeno, ker pri filialkah ni več maše in podobno. Hkrati z izvajanjem nove regulacije župnij naj bi te cerkovnike odpuščali, njihove dosedanje prejemke pa priključili prejemkom farnega cerkovnika in bi jih spričo združitve cerkovniške službe z učiteljsko dobival učitelj, s čimer bi se njegovi dohodki znatno povečali, tako da bi se mogel dostojno preživljati. Linhart si je obetal — in okrožno glavarstvo je z njim soglašalo, da na tak način ne bo le mogoče ustanoviti šolo v vsaki fari in lokalni kaplaniji, pač pa tudi privabiti v šolsko službo take ljudi, ki bodo za to važno delo popolnoma usposobljeni, ne da bi bilo treba moledovati za dopolnilni prispevek iz šolskega fonda. Da bi do cerkovnikov ne bili brezobzirni — tudi na to je Linhart mislil — naj bi pri starejših počakali, da pomrejo; mlajšim, ki so še sposobni se lotiti česa novega, pa naj bi dali primeren rok, da si poiščejo novo zaposlitev. Isto velja za farne cerkovnike, če za učiteljevanje nimajo pogojev, zakaj bi torej bili obzirnejši do cerkovnikov pri filialkah, saj niso prav nič potrebni.¹⁷ Zanimivo je, da Linhart ni računal z možnostjo, uporabiti te cerkovnike za učitelje. Toliko pa je šolstvo v letih 1772—1787 vendarle napredovalo, da je mogel v primeri s Kumerdejem, ki se je v svojem znamenitem predlogu 1772. leta še zadovoljil s cerkovniki kot učitelji, že dvigniti zahtevnost glede ravni učiteljstva: dosedanji cerkovniki naj si poiščejo drugo delo, združeno cerkovniško in učiteljsko službo pa naj dobijo sposobne moči.

¹⁶ DAS gub. arh. fasc. 76, 28. jan. 1787, 13. jan. 1790; ŠAL, fasc. I, II, 7, 22. marca 1790; MAL, fasc. 73, 12. sept. 1787.

¹⁷ DAS, gub. arh., fasc. 76, 31. okt. 1787.

Medtem ko je gubernij presojal Linhartov predlog, so nekateri učitelji v ljubljanskem okrožju že dobivali prejemke ukinjenih cerkovniških mest pri filialkah.¹⁸ Linhart je torej za učiteljstvo svojega okrožja dobro poskrbel. V tem je pač eden izmed razlogov, zakaj je v njegovem okrožju nastalo več novih šol takrat (spomladi 1788 jih je bilo vsaj že 20),¹⁹ ko so mnogi učitelji drugod zaradi prenizkih dohodkov službo zapuščali²⁰ in je zaradi tega število podeželskih šol nazadovalo. Čeprav je Linhart svoj predlog 29. januarja in 15. oktobra 1789 ponovno utemeljeval, ga je gubernij kljub temu dokončno zavrnil.¹³

Zaradi nizkih lokalnih prejemkov je bilo tem bolj potrebno, da bi učitelji zares dobivali razliko do 150 gld letne plače, ki jim jo je država že večkrat obljubila. Linhart je poročal gubernijskemu nadzorniku Kiglerju, da »životarijo v pomanjkanju« celo tisti redki učitelji, ki imajo nad 150 gld letno, in ponovno zelo odločno prosil za izplačilo omenjene razlike, ker se sicer boji, »da bosta pogum in vnema za delo, ki se mu ju je doslej posrečilo vzbuditi v njih (učiteljih) z upanjem na boljšo usodo, zapadla nazaj v prejšnjo brezbržnost, če bo prevara še dolgo trajala.«²¹ To pa nič ni pomagalo. Ko je Linhart odračunal od učiteljskih plač dohodke cerkovnikov pri filialkah, ker jim niso bili odobreni, je ostala povprečna plača 37 učiteljev na 36 trivialkah njegovega okrožja okoli 60 gld letno!¹³ Linhart je opozarjal, da učitelji tožijo, ker ne dobijo obljubljenih razlik, da to »koplje grob šolstvu v deželi«, in spet nujno prosil, naj vendar že dobijo določeno plačilo, »saj gre za rešitev šolstva, ki že začjenja propadati.«²² Ko je javil guberniju razliko v znesku 2682 gld, ki bi jo morala država že nameščenim učiteljem njegovega okrožja letno doplačati, je to utemeljeval, da je »ta vsota docela nepomembna v primeri s tem, kolikor bo koristilo poučevanje doslej zanemarjenega ljudstva (Nation), in sicer takega ljudstva, ki je glede na svoje obmejne sosedse z naravno usposobljenostjo toliko bolj obdarjeno. Gotovo ni država nikoli z večjim pridom izdala kake vsote.«¹³ Tudi ta, za slovenskega prosvetljenca značilna utemeljitev ni nič zalegla in končno je Linhart ostro obsodil tak odnos države do šolstva, ko je guberniju v nič kaj uradniškem tonu resignirano izjavil: »Kako moremo od tako bedno plačanega učitelja zahtevati, naj izpolnjuje svoje dolžnosti, in kako je mogoče, da bi ljudstvo cenilo ustanovo, ki zanjo država tako malo prispeva, to prepuščamo visoki presoji.«²³

V letu 1790, ko je imel Linhart za sabo že nekaj uspehov pri ustanavljanju podeželskih šol, je v spomenici, ki jo je sestavil kranjskim stanovom za obnovitev njihovih privilegijev, med drugim predlagal, da je treba podeželske šole odpraviti. Zelo lepo bi bilo, je utemeljeval ta predlog, če bi trivialke na deželi kmetu oblikovale srce in gojile v njem nagnjenje za poštegana, ubogljivega in delovnega podložnika. To bi res bil dar z neba. Toda

¹⁸ MAL, fasc. 73, nova reg. fasc. 29, 7. marca 1788; DAS, gub. arh. fasc. 76, 22. avgust 1788, 25. nov. 1788; akti dominija in nabornega okraja Krumperk, fasc. 13, 25. nov. 1788.

¹⁹ DAS, gub. arh. fasc. 73, 7. aprila 1788.

²⁰ Edlingovo sporočilo na Dunaj avgusta 1788, DAS, gub. arh. fasc. 73.

²¹ DAS, gub. arh. fasc. 76, 24. dec. 1787.

²² DAS, gub. arh. fasc. 76, 3. sept. 1790.

²³ DAS, gub. arh. fasc. 76, 29. jan. 1791.

trivialke tega končnega smotra niso dosegle. »Zaradi prispevkov, ki naj bi jih za njo dajali patroni, občine in zemljiški gospodje, je postala osovražena; ker odvrča mladino od poljedelstva, od njene edine bodoče določenosti, pa v očeh ljudstva, ki sodi le po prvih vtisih, za skupnost škodljiva. Ker se država za šolo komaj kaj briga in prehranjuje svoje učitelje, ki so slabo porabni in se slabo vedejo, z obljubami ter jih prepušča bedi, pa ljudje šolo celo prezirajo. Uspeh dela v šolah povsem ustreza uporabljenim sredstvom: učenci se navadijo slabo brati in pisati — to je vse. Ni bilo mogoče pričakovati, da bodo učitelji ob plači, ki je v primeru z njo usoda vaškega hlapca zavidanja vredna, oblikovali mladini razum in srce, saj oboje njim samim manjka. Povečini se naučijo otroci ravno toliko, kolikor je potrebno, da postanejo nezadovoljni s tem, kar jim je določeno, in neobgljivi nasproti zemljiškemu gospodu. Iz tega razloga prosijo vdani stanovi za ukinitvev podložnikom tako nadležne trivialke na deželi. Uvedene naj bi bile po krajevnih potrebah normalke, glavne šole ali trivialke samo v mestih in trgih z ustrezno notranjo ureditvijo, vendar brez vsakega pritiska in na državne stroške.«²⁴

Čeprav upoštevamo, da je »to delo bilo naročeno in ni toliko izraz Linhartovega osebnega mišljenja«,²⁵ kljub temu presenečajo tipično fevdalni argumenti, ki jih je tu navedel proti izobraževanju ljudstva in ki so odločno nasprotovali nalogam in že opravljenemu delu Linharta kot okrožnega šolskega komisarja. Vsekakor mu je treba priznati, da je dobro razumel naročilo deželnih stanov. Pa tudi mi ga lahko razumemo: vaše revščine dotlej iz lastnih izkušenj ni poznal, šolnik prej nikoli ni bil; zdaj pa je — široko kulturno razgledan — spoznal od blizu materialno, moralno in intelektualno podeželsko šomoštrsko mizerijo, brezuspešno se je pehal za izboljšanje učiteljevega ekonomskega položaja, in ni čudno, če se je naposled razočaral (kakor se je v isti službi tudi Kumerdej) in prišel do zaključka, da ne bo dosegel, kar si je bil ob nastopu nadzorniške službe obetal, da taka šola ne bo mogla vzgojiti prosvetljenih ljudi in da je najbolje, s to revščino prenehati ter ustanavljati šole samo v mestih in trgih, kjer naj država učitelje pošteno plača. Značilno je v tej zvezi, da kljub bogatemu gradivu ni več mogoče po letu 1790 zaslediti Linhartove osebne prizadetosti za razvoj elementarnega šolstva.²⁶

Presenetljiv je tudi Linhartov odnos do slovenskih šolskih knjig. Gubernij je ugotavljal v dopisu ljubljanskemu okrožnemu uradu,²⁷ da je največja ovira pri uvajanju in razširjanju nemškega šolstva v mariborskem, celjskem in v treh kranjskih okrožjih predvsem v tem, da je tu slovenščina (die krainerische und windische Sprache) vladajoči jezik²⁸ in je iz tega razloga že nekdanje deželno glavarstvo na Kranjskem poskrbelo, da so bile razne knjige za normalno (to je elementarno, ne latinsko, zato nemško) šolstvo prevedene

²⁴ DAS, mlajši stanovski arhiv, fasc. 54, 25. julija 1790. Prim. Apih, o. d. 232—233.

²⁵ Koblar Fr., SBL I, 670.

²⁶ DAS, gub. arh., fasc. 80: blizu sto Linhartovih lastnoročnih dopisov o šolstvu iz let 1791, 1792 in 1795.

²⁷ Na konceptu je sopodpisan J. N. Edling, ki je bil takrat gubernijski šolski referent.

²⁸ Pozneje je prištel Edling k takim okrožjem še celovško okrožje. Gub. arh., fasc. 77, 13. avg. 1788.

v slovenščino. V zvezi s tem je dobil okrožni urad naročilo, »naj pošlje sem po en izvod vsake šolske knjige, ki je bila od uvedbe sistema normalnega šolstva na Kranjskem prevedena, navede pri vsakem izvodu prevajalca in pripomni, katere izmed knjig za normalno šolstvo bi bilo še potrebno prevesti in založiti. Sploh pa naj okrožni urad sporoči, s kakšnimi sredstvi bi bilo mogoče olajšati učenje in uveljavljanje nemščine na Kranjskem, ker je iz izkušnje predobro znano, da ne glede na prizadevnost okrožnega urada razlika v jeziku močno ovira razširjenje šolstva. Zato naj okrožni urad natančno navede tudi vse ovire, ki posredno ali neposredno zadržujejo napredek šolstva in predlaga učinkovita sredstva, ki bi z njihovo pomočjo bilo mogoče dobro stvar čim bolj pospešiti.«²⁹

Na dvojno vprašanje, kako razširiti na Kranjskem nemščino in šolstvo, je Linhart odgovarjal,^{29a} da je »zaradi razširitve jezika (nemškega; op. p.) treba najprej skrbeti za ustanavljanje šol, ker je šolstvo do jezika v takem odnosu kot sredstvo do namena.

Sploh pa ni mogoče s posameznimi predlogi in določbami vzeti ljudstvu njegovega jezika in mu dati drugega; to se lahko zgodi samo z velikimi političnimi revolucijami, ali pa z neopaznimi vplivi časa v dolgih stoletjih. Pravzaprav gre torej za vprašanje, s kakšnimi sredstvi je mogoče že zdaj pripravljati v šolah ta zaželeni, toda po vsej verjetnosti še zelo oddaljeni trenutek, ko bo nemški jezik na Kranjskem pri podeželskem ljudstvu splošno razširjen.«

Linhart navaja mnenje gubernija, da je najučinkovitejše sredstvo za to prevajanje šolskih knjig v slovenščino, in pristavlja k temu: »Če bi šolstvo ne imelo drugega namena, kakor razširjati vednosti, prosvetljevati razum, izboljševati srce in sploh vzgajati dobre, uporabne ljudi, bi bilo treba želeti, da bi bile prevedene vse šolske knjige brez izjeme, ker je naravno, da je lažje vcepiti v dušo pojme in čustva z znanimi domačimi, kakor pa z neznanimi ali pa le z na pol razumljivimi besedami in izrazi. Toda ker gre za to, združiti s tem namenom tudi uvajanje nemškega jezika, sodimo, da je smotrno prevajati samo tiste šolske knjige, ki vsebujejo osnovne pojme pouka in najnižje učne predmete.

Te prevode naj bi predložili kvečjemu samo učencem prvega razreda trivialk na deželi in jih že tu navajali na nemška jezikovna pravila skupno z vajami, nato pa — skladno z bogatitvijo njihovega znanje nemščine — uporabljali izključno le nemške učne knjige. Kajti sicer bi se izpostavljali nevarnosti, da se bodo učitelji in učenci ukvarjali samo s prevodi ter obdelali učne predmete v materiščini, nemščino pa zanemarjali, ker jim je težja.«

V skladu s tem stališčem je Linhart predlagal:

1. Za potrebe podeželskih šol bi začasno zadoščale slovenske (krainische) bralne vaje iz abecednika, ki so že na razpolago,³⁰ in pa dvojezični »mali katekizem«³⁰ v vprašanji in odgovori, ki bi ga bilo treba posebej ponatisniti.

²⁹ Gub. arh., fasc. 77, 31. maja 1788.

^{29a} Gl. v prilogi celotni dopis v nemščini.

³⁰ To bi torej bila dvojezična izdaja abecednika, ki pa je Linhart ne omenja v priloženem seznamu od uvedbe novega šolskega sistema na slovensko prevedenih šolskih knjig. Omenja sicer bralne vaje, ki jih je prevedel Kumerdej, toda te niso bile v abecedniku.

2. Zelo bi bil potreben slovníško in psihološko utemeljen priročnik za učitelje na Kranjskem in v sosednjih slovenskih okrožjih, ki bi učiteljem pokazal, kako naj povezujejo pouk nemščine s poukom ostalih predmetov.

3. Primerno nagrado iz šolskega fonda naj bi dobili tisti učitelji, ki bi učence dobro naučili nemščino, ne da bi zanemarjali ostale predmete.

4. Pri napredovanjih od slabših do boljših šolskih služb in pri drugih ugodnostih, zlasti pri dodeljevanju obljubljenih dodatkov k lokalnim dohodkom, naj bi takšni učitelji imeli prednost.³¹

Gubernijski šolski nadzornik Kigler je Linhartov dopis sicer pohvalil, češ da je temeljito in razumno napisan, kljub temu pa so z gubernija spet spraševali, komu naj zaupajo prevajanje šolskih knjig v slovenščino, saj je na Kranjskem vendar nekaj za to delo sposobnih ljudi; učenci pa se — kot je Edling pojasnjeval prizadevanje gubernija — učijo posamezne besede na pamet, ker nemščine ne razumejo in tako trpi pouk v vseh učnih predmetih, kar je treba preprečiti. Nato je Linhart ponovno razložil, da ne predlaga nobenega novega prevoda, »razen če bi se pojavila kakšna nova začetnica«, temveč le ponatis že obstoječega prevoda »malega katekizma« s slovenskim in nemškim tekstom in bi korekture sam prevzel. Pripravljen bi tudi bil sestaviti nemško slovnico za osnovne šole na Kranjskem in v sosednjih slovenskih okrožjih, če bi na višjih mestih priznali, da je to potrebno in če bi dobil za pomoč podobna dela s Češke in Moravske.³² Na »višjih mestih« so z Linhartom sicer soglašali, vendar — kot znano — take slovnice ni napisal, opravil pa je omenjene korekture. Linhart ni potemtakem kljub pobudi z gubernija, najbrž Edlingovi, izkoristil niti skromnih možnosti za prevajanje šolskih knjig v slovenščino, ki so jih dopuščale veljavne določbe o uporabi nemških jezikov v osnovnih šolah.

Ko je bil 1792. leta gubernij ukinjen, je bil gubernijski šolski nadzornik Kigler kmalu za tem razrešen nadzorstva nad nemškim šolstvom na Kranjskem in na Koroškem. V zvezi s tem je dvorna pisarna sporočila na Kranjsko, da ni treba nameščati posebnega deželnega šolskega nadzornika, ker pripada po novem študijskem načrtu vrhovno nadzorstvo vseh javnih učnih zavodov vsake dežele študijskemu konsesu; lahko pa prevzame Kiglerjeve posle (do ustanovitve konsesa) okrožni šolski komisar, ki se tako že nahaja v Ljubljani, ali pa direktor tamkajšnje normalke.³³ Na deželnem glavarstvu v Ljubljani so izmed dveh možnosti izbrali tretjo: na seji 4. februarja 1792 so sklenili, da je z odločitvijo, komu naj se ti posli do ustanovitve študijskega konsesa zapajajo, treba počakati do prihoda novega okrožnega šolskega komisarja Kumerdeja, kar je Linhart kmalu za tem sporočil vsem trem okrožnim glavarstvom.³⁴ Linhart je namreč od ukinitve skupnega gubernija, to je od novembra 1791 dalje opravljal naloge, ki so presegale delovno področje ljubljanskega okrožnega šolskega komisarja: skrbel je za razvoj elementarnega šolstva na Dolenjskem,³⁵ urejal je razna vprašanja v zvezi z visokoškolskimi

³¹ Gub. arh., fasc. 77, 29. junija 1788.

³² Gub. arh., fasc. 77, 17. julija, 4. avg. in 15. avg. 1788.

³³ Gub. arh., fasc. 73, 20. jan. 1792.

³⁴ Gub. arh., fasc. 73, 11. febr. 1792.

³⁵ Gub. arh., fasc. 76, 21. nov., 3. dec., 10. dec., 14. dec., 21. dec. 1791, 4. jan. 1792 itd.

študijami v Ljubljani, smiselno je prenašal na Kranjsko določbe novega študijskega načrta, zlasti o ustanavljanju študijskih konsesov, kar je bilo potrebno zaradi manjše razvitosti tukajšnjega šolstva itd.³⁶ To so dejansko bile naloge deželnega šolskega referenta, kakršnega je predvideval dvorni odlok z dne 8. decembra 1791, ki je z ukinitvijo študijske dvorne komisije prepustil vprašanja, neposredno se nanašajoča na pouk, posebnemu referentu dvorne pisarne, vse ostale šolske zadeve pa deželnim referentom.³⁶ Ko pa so bili ustanovljeni študijski konsesi (za Kranjsko 20. aprila 1792,³⁷ prvo sejo je imel 17. julija 1792³⁸), ki so bili podrejeni deželni politični oblasti, je dvorni dekret z dne 12. marca 1792 določil, da mora pri vsakem deželnem uradu se nahajajoči referent za šolske in študijske zadeve nadzorovati delo študijskega konsesa.³⁹ To dolžnost je opravljal Linhart tudi še po tem, ko je Kumerdej že nastopil mesto okrožnega šolskega komisarja v Ljubljani,⁴⁰ čeprav ni imel ustreznega naslova⁴¹ in je potemtakem spadalo to delo k njegovim tajniškim dolžnostim.

V letih, ko je bil Linhart okrožni šolski nadzornik, je bila ta nova nadzorniška ustanova za razvoj elementarnega šolstva zelo važna. Ko pa so bili ustanovljeni študijski konsesi, se je pomen okrožnega šolskega komisariata zelo zmanjšal, ker je bil zdaj napredek vseh vrst šol odvisen predvsem od njih. Po ukinitvi študijskih konsesov 1802. leta so okrožni šolski nadzorniki vedno bolj izgubljali vpliv, ker so že dozorele priprave za cerkveno nadzorstvo elementarnega šolstva.

PRILOGA

Hochlöbl. I. Ö. Gubernium!

In der Voraussetzung, dass in Krain, und den benachbarten windischen Kreisen die Verschiedenheit der Landessprache der Verbreitung des deutschen Schulwesens die meisten Hindernisse in den Weg legt, hat das hohe Gubernium in der gnädigen Verordnung vom 31. Mai, empfangen den 6ten Junius, die Anzeige gefordert, welche Mittel zu ergreifen wären, um die Erlernung und Emporbringung der deutschen Sprache in Krain und den erwähnten windischen Kreisen zu erleichtern.

Eine Frage, die zu weitausgehend ist, und zu viel umfasst, um in die engen Grenzen eines offiziellen Berichts eingeschlossen zu werden.

Das hohe Gubernium sieht es für eine entschiedene Sache an, dass die Einführung der deutschen Sprache die Verbreitung des Schulwesens befördern würde.

³⁶ Gub. arh., fasc. 80, 17. dec. 1791.

³⁷ Nečasek, programm d. Laib. Gymnasiums 1861, 12.

³⁸ Gub. arh., fasc. 80, 17. julija 1792.

³⁹ Kropatschek, o. d. 9.

⁴⁰ Tako je n. pr. pisal študijskemu konsesu, da mu je zelo žal, ker se zaradi bolečin v očeh ni mogel udeležiti zaključnih izpitov preteklega šolskega leta, da bi se osebno prepričal, kako si študijski konses prizadeva uresničiti smotre, zaradi katerih je bil postavljen. Hkrati pa zagotavlja, da bo »po svoji službeni dolžnosti« pomagal študijskemu konsesu pri njegovem delu. Gub. arh. fasc. 80; 17. okt. 1792. Kumerdej pa je bil šolski komisar ljubljanskega okrožja vsaj že 16. avg. 1792 (isti fasc., 16. avg. 1792).

⁴¹ Instanzkalender f. d. H. Krain 1793. Prej omenjene dopise v fasc. 80 (gl. op. 26), je podpisoval brez navedbe funkcije, le na dopisu z dne 14. marca 1792 se je podpisal »Anton Linhart, Sekretär«.

Es sei aber dem Kreisamte erlaubt, gehorsamst zu bemerken, dass eben um die Sprache zu verbreiten, zuerst für die Anlegung der Schulen gesorgt werden müsse, weil sich das Schul Institut gegen die Sprache nur wie ein Mittel gegen die Absicht verhält.

Einem Volke seine Sprache zu nehmen und eine andere zu geben, ist überhaupt kein Werk einzelner Vorschläge und Anordnungen; es kann nur entweder durch grosse politische Revolutionen, oder durch die unmerklichen Einflüsse der Zeit in langen Jahrhunderten zu wege gebracht werden.

Eigentlich kömmt es also auf die Frage an, durch welche Hilfsmittel jener gewünschte, aber allem Ansehen nach noch weit entfernte Zeitpunkt, in welchem die deutsche Sprache in Krain bei dem Landvolke allgemein werden wird, in den Schulen schon jetzt vorbereitet werden könne?

Das hohe Gubernium nimmt für entschieden an, dass das wirksamste Hilfsmittel sein würde,

1tes der Jugend krainische Übersetzungen der Schulbücher in die Hand zu geben; daher selbes unter einem verordnet, von jeder seit der Einführung des Schulsystems veranlassten Übersetzung ein Exemplar hinaus zu senden, den Namen des Übersetzers anzuzeigen, und die Anmerkung beyzufügen, welche von gedachten Schulbüchern noch zu übersetzen, und aufzulegen wären.

Die Übersetzungen, welche hier Landes zum Vorschein kommen, werden in dem anliegenden Pake nebst einem Verzeichnisse eingesendet, woraus auch die Namen der Übersetzer gnädig zu entnehmen sind.

Wenn der Zweck des Schulsystems kein anderer wäre, als Kenntnisse zu verbreiten, den Verstand aufzuklären, das Herz zu bessern, und überhaupt gute brauchbare Menschen zu bilden, so wäre es zu wünschen, dass alle Schulbücher ohne Ausnahme übersetzt würden, weil es natürlich ist, dass Begriffe und Empfindungen leichter durch bekannte einheimische, als durch unbekannte, oder nur halbverstandene Wörter und Ausdrücke in die Seele gepflanzt werden.

Allein da es darauf ankömmt, mit diesem Zwecke auch die Einführung der deutschen Sprache zu verbinden, so ist man der Meinung, dass sich die Nuzbarkeit der Übersetzungen nur auf jene Schulbücher beschränkt, welche die Grundlage des Unterrichts, und die niedrigsten Lehrgegenstände enthalten.

Diese wären höchstens nur Schülern der ersten Klasse in Trivialschulen auf dem Lande vorzulegen, die Anwendung auf deutsche Sprachregeln vereinbaret mit der Übung schon da anzufangen, sodann aber nach dem Masse, als sich ihre Kenntnisse in der deutschen Sprache erweitern, durchaus nur deutsche Lehrbücher zu brauchen. Denn sonst würde man Gefahr laufen, dass Lehrer und Schüler bey den Übersetzungen stehen bleiben, die Lehrgegenstände in der Muttersprache erschöpfen, das deutsche aber, weil es ihnen schwerer ist, vernachlässigen.

Nach diesem Grundsätze wäre also dem Bedürfnisse der Landschulen einzuweichen, bis ein neues Elementarwerk zum Vorschein kömmt,

- a) durch die krainischen Leseübungen aus dem Namenbüchel,
- b) durch die Übersetzung des kleinen Katechismus mit Fragen und Antworten abgeholfen.

Da die Leseübungen bereits zu haben sind, so wären sie nur in dem Falle, wenn sie verschliessen werden, neu aufzulegen; wogegen der kleine Katechismus, welcher nicht einzeln zu haben ist, mit dem deutschen Texte gegenüber besonders abzudrukken wäre.

2tes ein nach grammatikalischen und psychologischen Gründen abgefasster Leitfaden für Landlehrer in Krain und den benachbarten windischen Kreisen wie sie den Unterricht in der deutschen Sprache mit dem Unterrichte in den übrigen Gegenständen verbinden sollen, wäre allerdings von wesentlichen Nuzzen, zumal, da man solche Lehrer, welche Unternehmungsgeist und schöpferische Kraft genug besässen, um ihre eigene zweckmässige Methode zu erfinden, für so geringe Besoldungen wohl wünschen, aber nicht hofen kann.

Da übrigens alle Menschen nach Beweggründen handeln, und um so unternehmender sind, je stärker die Beweggründe auf sie wirken, so wäre

5^{ens} eine angemessene Belohnung aus dem Schulfonde für jene Lehrer, welche sich bei der jährlichen Schulvisitation ausweisen, eine bestimmte Anzahl Kinder ohne Vernachlässigung der übrigen Lehrgegenstände in der deutschen Sprache vollkommen unterrichtet zu haben, unstreitig das wirksamste Mittel, und der mächtigste Sporn zu rastlosen Eifer. Eben so wäre auch 4^{ens} bey Beförderungen von schlechten zu besseren Schuldiensten und andern Begünstigungen, besonders bei Anweisung der versprochenen, aber, wie es scheint, auf eine unaushältliche Länge hinausgeschobenen Zulagen auf derlei Lehrer der vorzügliche Bedacht zu nehmen.

Dieses ist, was man einem hohen Gubernio in Bezug auf die Einführung der deutschen Sprache in Krain, und den benachbarten Kreisen, bis etwa eine längere Erfahrung noch nähere und zweckmässigere Mittel an die Hand gibt, zur weitern beliebigen Massnehmung vorlegt, wogegen man sich, wenn von der Verbreitung des Schulwesens überhaupt die Frage ist, auf die schon seit einigen Jahren erstatteten Schulberichte, in welchen kein Hinderniss unberührt, und kein Hilfsmittel unangezeigt geblieben ist, gehorsamst zurückbezieht.

Laybach den 29. Juny 1788

Aloys Cannal
Linhart, Kreisschulkommissär

LINHART — INSPECTEUR SCOLAIRE DE DISTRICT

Résumé

L'auteur étudie, à base de documents conservés dans les Archives centrales de la Slovénie et dans les archives municipales de Ljubljana, l'activité de A. T. Linhart, un des Slovènes les plus éclairés de la seconde moitié du XVIIIe siècle (1756—1795) qui a fait aussi beaucoup pour le réveil national, en sa fonction d'inspecteur scolaire du district de Ljubljana, charge qu'il remplissait de 1786 à 1792. Il lui incombait de s'occuper de l'organisation des écoles primaires, de contrôler le travail des instituteurs, de veiller à leur situation matérielle, au renouvellement du corps enseignant et aux livres scolaires. A l'époque où Linhart entra en fonction, il y eut dans son district 12 écoles primaires; en 1790, ce chiffre était monté à 39. La situation matérielle des instituteurs s'était améliorée, Linhart ayant réussi à se faire accorder les revenus des places de sacristain vacantes auprès des églises succursales; malgré ses efforts, il ne put cependant pas obtenir que l'État comble la différence annuelle de 2682 florins qui manquaient aux appointements minima des instituteurs, fixés à 130 florins.

L'auteur étudie ensuite, en s'appuyant à un mémorandum écrit par Linhart en 1790 à la demande des États provinciaux de la Carniole qui luttaient alors pour le rétablissement de leurs droits, une motion qui, de la part de Linhart, ne peut que nous surprendre. Il propose de supprimer les écoles primaires à la campagne et cite à l'appui de ce projet des arguments de caractère purement féodal. L'auteur analyse aussi la position prise par Linhart à l'égard des livres scolaires slovènes, exprimée dans sa réponse au gouvernement provincial (Gubernium) qui avait constaté la nécessité d'une traduction slovène des livres destinés aux écoles primaires. Linhart affirme qu'une telle traduction ne serait recommandable que du point de vue de l'éducation du peuple; or, puisque l'école primaire a aussi pour tâche d'enseigner la langue allemande, il ne serait utile, selon lui, que de traduire les livres scolaires donnant «les rudiments de l'enseignement» (c'est-à-dire les livres destinés à la première année scolaire). Ensuite, on se «servirait exclusivement de livres allemands». Il appliquait ce principe aussi dans son travail pratique.

L'auteur publie en supplément in extenso la réponse de Linhart au gouvernement provincial.